

Тестаменат митрополита Петра I

Митрополит Петар I умро је на Лучиндап 18 октобра 1830 године. Гада је имао преко 80 година, а како је дуго времена био болестан и изнемогао, није могао својом руком написати ни свој тестаменат. Тога ради је, свакако по његовом диктату, тога истога дана тестаменат написао његов секретар Симо Милутиновић. 19 октобра отворен је тестаменат и прочитан раније позваним и окупљеним народним главарима и народу. То је било на гувну испред Манастира, а како је у тестаменту био одређен за митрополитовог насљедника синовац му Раде Томов, на истом мјесту и истога дана он је признат од главара и народа за митрополита и господара Црне Горе, а сјуградан, 20 октобра, потписали су народни главари и формалне одлуке о томе.

Касније ће се појавити сумња у аутентичност тестаamenta митрополита Петра I, коју ће прихватити неки наши историчари. Ја сам у једном ранијем чланку узгредно додирнуо то питање,¹⁾ а овом приликом ћу га детаљније обрадити. Двадесетогодишњи Његошев секретар Димитрије Милаковић, на примјер, овако пише о тестаменту Петра I: »Било је људи, који су на Цетињу по условима тајно разговарали се и говорили да је тај тестамент подметнут; било их је који су својски настојали, да се насљедник владичин не потврди одма; али опет било их је, и то Станко Стијепов, игуман Мојсеј из Ђурђеви Ступова и Симеон Милутиновић, који су се својски заузели, да се по сваки начин и без сваког одлагања прејемник владичин призна. Овима су, понајвише настојањем и вјештином поменутога Станка Стијепова, придружили се и неки други главари, као Михаил Бошковић, сердар бјелопавлићски, Стефан Вукотић, главар чевски, Филип Ђурашковић, сердар ријечке вахије, па су гледали уразумити народ, доказујући, да и вјера међу њима ухваћена не може опстати до рока, ако одма не буде насљедник владичин признат и потврђен. Народ пристане уз ове паметније и добро мислеће главаре, те без сваког одлагања и растезања признаду и торжествено прогласе за свог господара и будућег владика Рада Томова, ком је тад било 17 година (рођен је 1 новембра 1813 године). Први приступи му к руди острошки архимандрит Јосиф Павићевић, за њим губернатор Вуко Радоњић, па онда остали главари, а за њима народ

¹⁾ Историски записи II, 194.

ту десивши се.^{1а)} Милорад Медаковић у својој **Историји Црне Горе** ништа не каже о сумњи у аутентичност митрополитовог тестаментa,²⁾ али када је касније написао књигу о Његошу, већ о тестаменту пише и следеће: »Говорило се, да је **Симо Милутиновић написао лажно завјештање у корист младога Рада**. . . Могуће је, да су и та предпостављања и истинита, па и да се у часу опасности употребило свако средство, само да се одклони веће зло.«³⁾ Вук Караџић и Љуба Ненадовић ништа не кажу о питању тестаментa,⁴⁾ док Вук Врчевић има доста непоузданих детаља о проглашењу Рада Томова за митрополита, по причању сенатора Стевана Перкова Вукотића, па каже и то, да су се сви главари »зачудили«⁵⁾ када су чули да је по тестаменту одређен Раде Томов за митрополитовог наследника.)

Ово су све Његошеви савременици и сви који су касније писали о Његошу на њих су се, углавном, ослањали, те каснију литературу није потребно наводити. Мјесто тога ја ћу изнијети неколико архивских података о овоме питању, из којих ће се сигурно видјети, да је питање о неаутентичности тестаментa митрополита Петра I била обична каснија прича.

Интересујући се тим питањем, ја сам пажљиво прегледао сва архивска документа од 18 октобра 1830 до краја Његошеве владе, па ни у једноме од њих нијесам нашао помена о томе питању, а сигурно је да би то било поменуто бар у честој преписци са руским конзулом Гагићем. Овоме дугогодишњем руском претставнику у Дубровнику пише 22 октобра млади наследник Петра I, Радивој Петровић, о митрополитовој смрти, па каже и ово: »За њиме смо сви, мало и велико, зрели, чувствичајно тужни, сјетни и печални, нит је и јавни му досле бивши злорад и противник удержао се сад од сузах, а по томе знати можете како је његовијема домаћијем и сроднијем, најпаче мени, којег је тобожњијем и јаднијем Намјестником и худијем Насљедником одредио бити, тек да је свакојако најтеже мени преуцвијељеноме, ни дозрелу, ни доспремну. . . « Четири дана касније, 26 октобра, опет пише Његош Гагићу о смрти митрополитовој и каже да се бојао »от смутње и покоља црногорскога на његов гроб«, па благодари »всевишњему творцу и всјех благ отцу« што се то није десило и наставља: »**Како се тастамент прочита свак се заплаче, и његови највиши душмани који су му били за живота његова не уздрже се от сузах, но сви плачући закуну се слушају његов тастамент**. . . «

^{1а)} Д. Милаковић: *Историја Црне Горе*, Задар 1856, 318-319 (панчевачко издање 247—248).

²⁾ М. Медаковић: *Повјестница Црне Горе*, Земун 1850, 218—220.

³⁾ М. Медаковић: П. П. Њгош послједњи владајући владика црногорски, Нови Сад 1882, 48.

⁴⁾ Вук Караџић: *Црна Гора и Бока Которска*, Београд 1922, 51—52 и Љ. Ненадовић: *О Црногорцима*, Београд 1929, 130—132.

⁵⁾ Вук Врчевић: *Ogranci za istoriju Crne Gore — zabavnik »Dubrovnik«* za 1871 godinu, Dubrovnik 1871, 102.

Датас нема у Цетињском архиву **оригиналног тестаментa** митрополита Петра I, као што нема доста старих оригиналних докумената за која се зна да су негда постојала. Но када се потсетимо на судбину Цетиња, томе се нећемо чудити. Не треба помињати ранија турска освајања Цетиња и паљења цетињског манастира, у коме се чувала црногорска државна архива, већ само вријеме после смрти митрополита Петра I. У томе периоду, на примјер, стара црногорска архива пренесена је 1839 године из манастира у нови Његошев двор, касније звани **Биљарда**,⁶⁾ а 1862 године, када су се турске трупе биле примакле Цетињу, »из Књажевог двора намјештај, **архиве** и скупоцјености пренесе се на Његуше«.⁷⁾ Током аустријске окупације Цетиња, у првом свјетском рату, сва пробрана црногорска архивска документа од средњег вијека до почетка 1916 године била су закопана у дворишту ондашњег Краљевског двора (данашњег Народног музеја), те су пропала од влаге не само поједина документа, већ често и цијеле фасцикуле. Онај дио државног архива који није био закопан слободно се разпосио из поткровља Владиног дома (данашњег Дома слободе) и продавао на килограме цетињским пиљарима све од 1916 до 1926 године, када је основан Државни музеј на Цетињу. Пошто је у згради ондашњег Владиног дома било аустро-угарско Војно гувернерство, свакако су стари црногорски архив прориједили и аустријски функционери, јер је, на примјер, у новембру 1948 године дошла из Беча понуда Државном архиву на Цетињу за откуп **оригиналног** прогласа краља Николе од 15 јула 1914 године о општој мобилизацији црногорске војске. Тај проглас је купио један Бечлија 1919 године од аустро-угарског капетана В. Јапжековића, који је сигурно био на Цетињу за вријеме аустро-угарске окупације Цетиња. Поред тога Црногорци су у непрекидној борби са Турцима често употребљавали и најдрагоцјенија документа и књиге за савијање фишека, а средином прошлога вијека почела је права трговина тим драгоцјеним подацима о прошлости Црне Горе, коју су систематски проводили Вук Поповић и Вук Врчевић са Вуком Караџићем.⁸⁾ Примјера ради наводим само то, да је Врчевић у новембру 1858 године послао Караџићу око тридесет важних **оригиналних** докумената за историју Црне Горе, напомињући му за те рукописе, да их је »мало мање него све уграбио као на силу неким Црногорцима кад су Омерпашине године фишеке савијали, и бог зна какви много љепшиј и важниј писамa у фишеке (су) раздрли, од кише сагњело и миши у гнијезда развукли.«⁹⁾ Често су важна оригинална документа олако долазила и у приватне руке, као

⁶⁾ Милаковић: Историја Црне Горе, стр. VIII (панч. издање 11, напомена). — Сигурно је Медаковић чуо о овоме прегледању и преношењу архива, па приписује Његошу **избацивање** и **спаљивање** разних старих докумената, јер, тобоже, „Владика не знаваше шта се налази у тијема артијама“ (П. П. Његош..., 75—76)!

⁷⁾ Записи III, 10.

⁸⁾ Вукова преписка VI и VII, *passim*.

⁹⁾ Вукова преписка VI. 635—639 и 642.

што видимо да је руски научник Александров објавио (у једној својој књизи **двадесет и пет** докумената из историје Црне Горе, за која наглашава да се њихови **оригинали налазе код њега**.¹⁰) Било је и случајева крађе важних оригиналних докумената из Цетињског архива, који се чувао у цетињском манастиру, Његошевој **Биљарди** и новом двору краља Николе, што се види из архивских докумената. Тако се 7 маја 1857 године жалио књаз Данило на доскорашњег му секретара Милорада Медаковића, да је **»оставио Архив у највећем нереду«** и да је **однио »матице«** **разних њџажевих писама**, а 13 децембра 1858 године књаз Данило извјештава руског конзула у Дубровнику, да је примио послата му писма **»Господина Ковалевског, заједно с старим документима Архиве Црногорске, — које чрез Секретара Милаковића понешене бјеху.«** Године 1888 био је чак осуђен на тјелесну казну (**шибинање**) један стари цетињски професор и писац разних расправа и чланака из историје Црне Горе, **»који је стару манастирску, њему повјерену, архиву покрао и разне злоупотребе с њом чинио«**, па га је књаз Никола помиловао и тјелесну му казну замијенио затвором на Грможуру, острву у Скадарском Језеру.¹¹) Таквих случајева је сигурно чешће било, јер се никако друкчије није могло наћи у Никшићу оригинално и повјерљиво писмо митрополита новгородског и петроградског Серафима, које шаље 26 децембра 1834 године Његошу и даје му своје мишљење поводом Његошеве жеље да прогласи за светог свoga претходника митрополита Петра I, а које је 1947 године откупио Народни музеј на Цетињу од једног Никшићанина, који га је срећним случајем пронашао и сачувао.*) Тим путем је једино могла dospјети до Никшића и **оригинална** Његошева инструкција Милаковићу 17 августа 1837 г. о вођењу благајничких књига, која је 1948 год. понуђена на откуп Народном музеју на Цетињу, па није онда никакво чудо, што се није до данас сачувао оригинални тестамент митрополита Петра I на Цетињу.¹²)

Оригинал тога тестаента, који је писао по митрополитовом наређењу секретар му Спмо Милутиновић, а митрополит само својеручно потписао, могли су уништити и непријатељи младога Рада Томова, а могао је нестати, као и остала многобројна документа из Цетињског архива, на један од раније наведених случајева од 1830 до 1926 године, то јест од времена у коме је писан, па до времена у коме је извршено инвентари-

¹⁰) А. Александровъ: Материалъ и нѣкоторыя изслѣдованія по исторіи Черногорья, Казань 1897, *passim*.

¹¹) **Глас Црногорца** број 45 од 6 новембра 1886 г., стр. 4; уп. П. А. Лавровъ: Петаръ II Петровичъ Његошъ . . . , Москва 1887, стр. 235 (напомена).

*) Уп. „Историски записи“ III, 93-94.

¹²) Како су се олако губиле чак и књиге, па и читава годишта разних новина, а не само документа, види се из „Списка аката и протокола од 1855 до и са 1882 године“, који су пренесени из црногорског Министарства финансија у Државну архиву 1895 године (Списак је сачињен 11 септембра 1895 г. и чува се у Цетињском архиву), у коме пише, да су у Државни архив пренесене и „Српске народне новине“ за 1838 годину и неколико комада „Зборника закона и уредби у Књажеству Србије од 1839 до 1863 године!“

саће остатака негдашњег црногорског архива. Но могло би се претпоставити чак и то, да је оригинал тестамена могао узети из архива или уништити баш сам Симо Милутиновић. На ту претпоставку су ме навела сљедећа документа Цетињског архива.

Видјећемо касније, да је Његош уз своје писмо од 30 октобра послао Гагићу копију митрополитовог тестамена и двије оригиналне одлуке, којима су духовни и световни главари признали тестаменат и Његоша за митрополитовог наследника. Његош је истовремено молио Гагића, да му поврати та два оригинална документа, како би их чувао заједно са оригиналом тестамена. То је Гагић и урадио, што се види из његовог писма Његошу број 95 од 14/26 новембра, уз које Гагић враћа Његошу »у оригиналу два Народња признанија и потвржденија Духовног завјештанија Блаженопочившега Митрополита, која сте имали доброту послати ми к размотренију.« 19 новембра Његош је извијестио Гагића, да је примио послати му новац, а »такођер и оне двије бумаге народње — признаније и потвржденије«.

Тих дана гувернадур Вуко Радоњић појачао је своје интриге противу младога Његоша, па је писмом од 16/28 новембра извијестио Гагића чак и о смрти митрополита Петра I, правдајући се да га о томе раније није могао извијестити »будући наложена мени многа дјела црногорска за умирити народ у Черници, Ријечкој Нахији и на остала мјеста«. Ових нереда уопште није било у тим крајевима, што се види из свих савремених докумената Цетињског архива, а то потврђује и Гагићев одговор Радоњићу, јер му Гагић у опшрном одговору број 96 од 21 новембра (3 децембра) пише и ово: »...Послије овога страшно је мени от вас чути, да сте ви отреждени били мирит народ у Черници, Ријечкој Нахији и у осталим мјестима, — над нитом о том немиру до сад ни ријечи није проговорио, нити ми је јављено. Дакле, ја имам право сумњати о том што ми ви пишете.«

У међувремену, 17 новембра, народни главари су на своме општем скупу на Цетињу доијели одлуку, којом су »досадашњегу Гувернадура Вуколаја Радоњића сви согласно искључили од службе народске«. 13/25 децембра тражио је Гагић од Његоша, да му пошаље одлуку народних главара о разрешењу гувернадура, што је Његош и урадио уз своје писмо од 20 децембра. Гагићу су, можда због провјере гувернадуровог потписа, требале и раније поменуте одлуке о избору и потврди Његошевој, јер у наставку писма Његош каже: »а оне два (писма) моје што су ми дали свјаштеници и народ не могу послати, јербо Сима није дома«. Гагић је поновио своје тражење и писмено и усмено (преко Иванчика Поповића), па га Његош извјештава 6/18 јануара 1831 године, да то не може урадити »зато једино, што потврж(д)еније које су ми Главари дали јест пропало, а тому је причина: Симо наш га је понио кад је поша на Станјевиће и тако га је стопио. Него молим В(аше) Високоблагородије — продужује Његош, ако сте га преписали да ми га пошљете, па ћу Ви исто повратит кад га препишем«. У наставку писма Његош каже Гагићу још ово: »А наш Милутинович узео је нечесову слободу отка се преставио«.

Митрополит, која би му сломила врат да се не гледа на његово иностранство, пак и на Ваше писмо, с којим сте га попутно к мојему поч. допду. Него ја истинито знам да Ви јесте мислили да је он чојак, јербо ја знам истинитог мојега у Вас пријатеља, како што сте били и мојему предку. А он био је поша пред свјатаго Николаја на Стаљевиће и ја сам шиља за њега момке у два пута; он није ктио доћ кад сам ја за њега шиља, него кад је њему драго било, па по свему тому ја сам га пријмио ка(о) да није ништа преступио, зашто Ви знате ја нијесам имао часова ученија, нити сам ни мало свијета видио, па мисљах да ће ми што помоћи у ову нашу жестоку муку, а он не стаде него два дана и пође без питања некућ пут Боке Которске...»

10/22 јануара Његош поново пише Гагићу противу Милутиновића. Он га извјештава како је по други пут примио писмо од једнога пријатеља из Боке Которске у коме му пише да је дошао у Боку неки Лука Пејовић, зван **Лонач**, »и да му је наш Господин Милутиновић поша на састанак. Ема не знам чисто је ли доша Локач; ако је доша знам да су се састали, јербо знам да је Симо ништа чојак и да не умије держат и крит тајну, а и за друго све како га и Ви знате и знаћете га« — каже Његош. Овако се Његош није изразио о Милутиновићу без оправданог разлога, а то ћемо видјети из Његошевог писма од 12/24 јануара. У њему Његош напомиње Гагићу, како га је својим писмом од 10 јануара извијестио да је чуо о доласку Луке Пејовића у Боку, »али данас јесам истинито увјерен — продужује Његош —, да је доша и да он исти је кажевао, да има подпор од Беча да смутити и поноље Чернугору, и истому иду на састанак некиј њему подобниј, а у њих је најпервиј наш Милутинович, који се јавно објавио издајник, што није Србма природно, него ми се чини да ће с тијем истијем себи врат сломити, и страх ме да што не смуте; него јопета имам надежду да неће, јербо је вас народ у парту оному ко је у Росији привјазан.« У наставку свога писма жали се Његош Гагићу на руског посланика у Цариграду, који је лијепо примио у Цариграду Бура Радоњића, брата бившега гувернадуре, кога су тамо били послали Бокелји, па му је чак дао и »фрегаду тер га је пратила до Корфа и спензе свеколике«, а то је све жао Црногорцима када »тако пријмају онаквога галиота и издајника својега отечества.« Писмом број 10 од 19/31 јануара Гагић опширно одговара Његошу. О Милутиновићу му каже следеће: »За Г. Симу Милутиновича што сте ми у 3 писма Ваша писали ништа ми није страпо, јербо сам ја от неког времена познао да он није човек за онај посао за који га је покојни Владика држао и јавио сам му сврх тога моје мьеније, али што ћете, кад никога немате? Зато га је покојни Владика трпио. Не како га могосте Ви избрати за Народниог Секретара и мени писати, да га ја представим у истом званију Висоцај-шему Двору?*) Зашто га поглавари не призову и не запријете му чинити противзаконије? Док је ту, Симо, или хоће или неће, ваља да се по-

*) Писмом од 26 октобра 1830 г. извијестио је Његош Гагића, да су народни главари изабрали Милутиновића за народног секретара.

вицује Гама и правителству. Пак, најпослије, подајте му штап у руке и пустите га с благословом куд му је драго изван Црногоре (sic!). **Како је он могао извадити** — пита даље Гагић — **из нашега Архива (којега ваља да чувате како очи у глави) она потврденија народа и поглаварах?** То се приписује Вашој великој слабости и нечувању. Ево Вам шиљем у копијама потврденија поглаварах и молим Вас да ми их до првој прилици возвратите«. У наставку свога писма Гагић савјетује Његоша да објави народу преступе Луке Пејовића и препоручи му да се од њега чува, а за руског посланика у Цариграду каже, да је он Ђура Радоњића примио као Црногорца и као брата црногорског гувернадура, јер »није знао да Губернатор није више оно што је био«, те не треба да му је жао на посланика Рибопјера. 4/16 фебруара Његош је извијестио Гагића, да му тога дана уз писмо не може повратити копије »потврденија«, али му их враћа уз своје писмо од 20 фебруара. Том приликом му је послао и препис одлуке народних главара и народа од 6 фебруара, којом извјештавају аустриског окружног поглавара у Котору о производству Његошевом за архимандрита, те се сва преписка има само њему упућивати у манастир на Цетиње, »а у друго мјесто у нашу земљу ниђе, да неће бити примјено нипошто«, што се јасно односи на бившега гувернадура Радоњића.

7/19 марта под број 31 Гагић пише Његошу о разним стварима, па и о пријему повраћених му копија одлука народних главара и копије писма народних главара которском поглавару, молећи га при крају писма да му јави о Милутиновићу и гдје је он сада. На то писмо одговорио је Његош 18/30 марта и оно се цијело односи на Милутиновића. Ево какво обавјештење даје Његош о Симу: »Што ме митате за Господина Симеона, јучер су пошли главари да га ћерају с Његуша, зашто су му много путах и ја и они писали да дође овамо, али је све то код њега било ништа. Али како је чуо да иду главари утекао је у Боку Которску и отолен не знамо куда ће. Него и ово Вас увјеравам — продужује Његош — да се он био херђавога посла уфатио. Чули сте може бит и приђе, како су дати от Двора Австр(иснога) 6.000 ценина сваке године за да се мутн Церна Гора и да не пријма Русијско покровитељство и исте паре су уређене чрез конта Периновића из Доброте. Ово су ми истиј Цер(ногорци) кажевали којијема су давате, али их није нитко охтио (sic!) прифатит, нао Симеон с неком дружином што се био уфатио да ће с њима мутит Црногорце, али му истиј Цер(ногорци) не дадоше...«

Све ове детаље из задњих дана боравка Сима Милутиновића на Цетињу изнио сам из два разлога: прво, да се јасно види Милутиновићев рад и узрок за његов одлазак са Цетиња, а друго, да се из њих изведе сигуран закључак, да је Милутиновић убрзо последије смрти Петра I пришао присталицама бившега гувернадура, а то значи групи која је помагана од Аустрије и која је хтјела да старо руско покровитељство замијени аустриским. Ако је ико имао рачуна да уништи или склони из архива оригинал тестамент митрополита Петра I то је баш та група, а њој је то било најлакше урадити преко Сима Милутиновића, који је као народни секретар

руковао цијелом црногорском архивом. Симо је то могао урадити, када из наведене преписке знамо да је уништио и оригинале одлука народних главара којима признају Његоша за насљедника митрополита Петра I и за господара Црне Горе, те је Његош морао од Гагића да тражи њихов препис, који је Гагић извршио са оригинала. Но, Милутиновић, мислим, није стварно уништио тестамент Петра I, већ га је прије склонио из архива и однио собом приликом напуштања Црне Горе. То би се могло претпоставити на основи тога, што је први пут тестамент Петра I објављен у београдском књижевном листу **Подунавна** број 22 за 1845 г., коме га је свакако дао сам Милутиновић, како, сигурно с правом, претпоставља Светислав Вуловић.¹³⁾

О томе да је постојао оригинал тестаментa Петра I налази се податак у Његошевом писму Матеју Вучићевићу од 22 октобра 1830 године, писаном, дакле, свега четири дана послје митрополитове смрти. Вучићевић је био нека врста црногорског претставника у Петрограду и Његош га извјештава о митрополитовој смрти, па наставља: »Но Богу хвала на свему, пак и на томе што је барем **пријед (смрти) успјео к народу написати предувјештаније**, од којег вам копију уз ово (писмо) посилам.«¹⁴⁾ Истога дана послао је Његош извјештај о смрти митрополита Петра I и руском конзулу Гагићу, коме је у прилогу послао и поменуто писмо за Вучићевића, а уз Вучићевићево писмо био је приложен и препис митрополитовог тестаментa. Његош је писмо за Вучићевића послао **незапечаћено**, да га претходно види и Гагић, што изрично наглашава у своме писму Гагићу. Опрезни Гагић извјештава Његоша о пријему писма за Вучићевића и приложене копије тестаментa за истога, изјављује саучешће за умрлим митрополитом и даје младоме Његошу разне савјете, па наставља: »Немојте заборавити послати ми по Г. Иванчику једну копију завјештанија Блаженопочившега, но нека буде засвидјетелствована (autentica) и народним и вашим печатом потврђена и подписана лицама законима«. 30 октобра послао је Његош Гагићу одговор на поменуто писмо, па му пише и ово: »Копију Вам од Тестаментa по желанију шаљемо, к томе прилажемо Вам и два оригинална писма, што су духовни и мирски главари дали од имена свега народа потомству и свијету и насљеднику како неприкословно објазателство на Тестамент блаженопочившега, но да нам их оба повратите опета, да их ми хранимо с оригиналом Тестаментa.«

Ја сам имао у рукама и Гагићев препис тестаментa Петра I са Вучићевићеве копије и овјерени препис тестаментa који је Његош послао Гагићу уз своје писмо од 30 октобра 1830 године за службену употребу. С тих свакако вјерних преписа ја ћу у овом чланку објавити цио текст тестаментa митрополита Петра I, јер се до текстова тестаментa који су до сада објављени доста тешко долази, а поред тога има и неких ситнијих

¹³⁾ Чупићева Годишњица VII и Вуловићева Целокупна дела (Библиотека српских писаца) I, 124.

¹⁴⁾ Душан Вуксан: Писма Петра Петровића Његоша, Београд 1940, књ. I, стр. 3.

разлика између рапије објављених текстова и ових поузданих преписа.¹⁵⁾ Гагић је при лијевом врху прве стране свога преписа означио да је овај његов текст »Копија«, а испод те ријечи нацртао је неправилан круг са пречником од око 4 сантиметра, па је у кругу написао овај текст: »На мѣсту овоме е на оригиналу народная печать или древная Сербска«. Препис који је Његош послао Гагићу уз своје писмо од 30 октобра писан је руком Сима Милутиновића, при лијевом врху прве стране означено је да је копија и поврх те ријечи отисак је великог митрополитовог печата, а при завршетку текста пише: »**Собственноручно подписао: Владѣка Петръ.**« Поред тих ријечи отиснут је (по лијевој страни) мањи митрополитов печат у црном воску.¹⁶⁾ Гагићевом руком пажљиво и читко преписани текст тестамената са Вучићевићеве копије, транскрибован данашњим правописом, гласи:

»От нас владике Петра

Благородној Господи Духовнога и Мирскога чина Главарима и старјешинама и свему Народу Црногорскому и Бердскому

Свесердо и најпотоње поздравље!

Сватко знаде и види, како сам ја од давнога доба и времена грохнуо и пануо, те не могу већ никућ, нешто од старости, а највише од свакојаке муке и трула, које сам у весиј мој вијек за Народ Црногорскиј и Бердскиј подносио и за слободу Христијанске вјере и нашега отечества претерпио, чувајући народ и сиротињу како своју душу. Но то ја и сам видећи и познавајући своју слабост и болест неизљечиму и да ми се смрт приближила, написао сам нека потребита писма и књиге и наредио их свеће сам имао што послати да се посла по мојој смрти, тако и вама свијема, Народу Црногорскому и Бердскому, написах и оставих ову књигу, коју сви да чујете и добро разумијете пријед него ме упокате.

Молим свакога Црногорца и Берђанина, малог и великога, којему сам што сагријешо или какву жалост учинио, да ми свак опрости од свега срдаца и душе, а тако ја опраштам свакога малог и великога који ми је гођ што сагријешо, просто да је од мене свакојему за довијек и на страшниј Божиј суд о второме Христа Бога пришествију.

Пак најпервиј свему народу чиним аманат и самосилнијем Богом свега свијета Творцем и силом небесном заклинам свеколико, да ме с миром у тишини и у љубави општенародској кротко упокате и ожалите, да не би ни крвник крвнику тадер герке ријечи проговорю.

Другу вас молбу молим и страшнијем и свемогућијем Богом заклинам, да на моје мртве перси вјеру задате и утврдите проза сву нашу земљу и Јепархију, проза све нахије, села и племена да нико никога низа-

¹⁵⁾ Нијесам могао доћи до текста који је објављен у Подунавци и код А. Попова ("Путешествіе въ Черногорію", С. Петербургъ 1847, 302—306), али сам имао у рукама код Вуловића објављени текст из Подунавке (Целокупна дела Вуловићева I, 124—128 и код Владана Ђорђевића („Црна Гора и Аустрија 1814—1894", Београд 1924, 31—33) објављени текст из дјела А. Попова.

¹⁶⁾ Репродукцију великог печата митрополита Петра I видјети код Александра (Op. cit., 62), а такође и сасвим сличног малом његовом печату (Ibidem, 64).

што не тиче барем до Ђурђевадне, а до тадер надам се у Господа и Спаса нашега да ће вам начин живљења бити заного учињен и суд у сву земљу Царскиј постављен, које сам ја у нашега ваздашњег Покровитеља и обрањитеља Цара Русинскога испросио и исплакао, а то сам вама и попријед говорио некијема, да је за вас и за ваше обштенародско благополучије и добро живљење и брижим и работам, како и Бог знаде и како ћете и ви сви колици до мало времена знати и виђети.

Изван тога највише ве свакојега молим и све истинскијем Богом Вседержитељем заклинам и тежкиј Божиј и ваздашњиј аманет чиним и остављам, да Церковно добро и имуће, његођ је какво, не тиче нитко никада за васиј свијет и за сваку вашу срећу и поштење и да ми свако Церковно чељаде, калуђере, ђакове и служитеље моје и ваше, пазите и держите, како сам их ја истиј вазда пазео и держео, особито мојега Иванчика, а ја на моје мјесто насљедником, управитељем и чуватељем од свега мојега и Церковнога чиним и остављам синовца мојега Рада Томова Петровића, у којег се надам да ће бити чојек од посла и од разума, колико је преблагиј Отац Небесниј благоволио подарити, и којег Богу и Цару нашему и свему Народу Черногорскоме и Бердскому за вијека препоручавам свијем сердцем и свом душом.

Најпослијед још нешто да ви кажем и избистрим, о браћо и Народе Черногорскиј и Бердскиј! Ну чујте за вазда и узнајте од мене, кои ве нијесам никад лукавио и на злу срећу никог наводио, при смрти мојој објављујем вам и ову божију истину: како је њетко лакомиј на лафу Мошковску, а не заслужујући је, мислио и зборио да ја изједох све и браћи подијелих што гођ новаца из Русије од Цара народу доходи, ема се свакиј вара и гријеши у то и ја вас вјерне и поштене, овием путем на кои ћу за довијек, свакога увјеравам, да од све лафе Мошковске, како се говори, ништа никуђ дестрага нијесам, но ето је сва у готово на гомилу, и да је она од Цара мени на образ и на расположеније по мојем молбама дата, а на ползу свега Народа Србскога, него да те новце ни ја без велике преше и највеће нужде не пендам, како и нијесам никуђ ни динара, до што сам на кулук земаљскиј позарчио, докле га опета силни а безумни људи не развергоше, за ксје ја остајем чист без прикојаса пред Богом и пред људма. Пак сам ја за те новце нашему Цару и Покровитељу писао, да учини он ка за своје аспре какву хоће наредбу и одговорио ми је, да хоће својега официјала овамо послати, кои ће и те аспре пријмити и харчити на суд кои ће он поставити у нашу земљу, и моја је највећа рана на сердцу, коју ћу и у гроб понијети, што ја то још не дочеках за живота свога, а како смо сви жуђели виђети.

Ако би се ко нашао у народу нашему да не пријми ове моје потоње ријечи и препоруке за истините, или ако не би све тако послушао како сва књига изговара, него би какву смутњу и раздор међу народом усудио се чинити словом или дјелом, тога свакојега, ко би гођ он био, мирскиј или духовниј, ја на самертниј час мој вјечноме проклетству и анаџеми предајем, како њега тако и његов род и пород, да му се и траг и дом ископа и утре! Исто тако да Бог да и ономе, кои би вас од вјерности к благочести-

вој и Христољубивој Русији отлучити поискао и свакојему ако би се кои из вас Черногорадах и Берђанах нашао да помисли отступити од покровитељства и нађа на једнородну и јединовјерну нама Русију, да Бог да јакиј те од њега живого месо одпадало и свако добро временито и вјечно отступило! Свијема, пак, добријема, вјернијема и кои гођ ово моје потоље писмо послушају и саверше да буде најусердније моје отеческо и Архијејско благословеније от рода в род родов и во вјекни вјеков! Амин.

На подлинномъ собственнофамилјарная Его печать и подпись Его:

Цетиње 18^а Октом. 1830^а годишта.

Влад(ы)ка Петръ с. р.

Повељенијем Јего Високопреосвјаштенства Господина Митрополита Черногорскога Петра Петровича Његоша пред смерт јего написао:

Секретар Симеон Милутинович. «

Два дана касније, 20 октобра, потврдили су митрополитов тестаменат и световни и духовни народни главари. Оригиналe тих потврда уништио је, као што смо видјели, Симо Милутиновић, те се оне данас не налазе у Цетињском архиву. Но у архиву се налазе Гагићевог руком преписани са оригинала и овјерени преписи. Колико ми је познато, те одлуке је до сада објавио цијеле само Лавров у своме дјелу о Његошу, а Душан Вуксан њихов непотпун текст.¹⁷⁾ Но како је данас скоро немогуће доћи до књиге руског научника Лаврова, а ове одлуке су важне за питање о коме је ријеч у овоме чланку, ја ћу их са аутентичног Гагићевог преписа доијети у цјелости. Оне се могу сматрати сасвим поузданим као и њихови оригинали, јер их је Његош послао Гагићу у оригиналу, те их је Гагић сам преписао са оригинала. Обадвије одлуке су писане старим правописом, те сам их транскрибовао, а морао сам и бројеве у датумима истих навести арапским цифрама, јер штампарија нема одговарајућих слова којима су датуми означени. Текст прве одлуке гласи:

»Копија

На 1830 годишта, Октомврија 20, у Монастир на Цетиње на наше обштенародно мјесто — Знано буди и вјеровано ово данас учињено писмо пред Богом и свакијем судом и господаром и свијем вообште народом пред киме би гођ имала изисти ова учињена карта, а то: како се данас сабрасмо вес свештенически чин кои бјеше у Црну Гору и Господин Губернатор Вукале Радонић и остали главари на погребеније нашега Преосвјаштенџшега и милостивого Господара, Отца и благодјетеља Митрополита Черногорскога и Берцкога и разумијући његов посљедњи Тастаменат, кои сачини на његову смерт за сваки начин и за обште добро и подпору свега народа и остави у исти Тастаменат да буде старјешина и владатељ ове обште куће Монастира Цетињскога и свијех церковиных и свијех дјелах народскијех и свега народа кои је у нашу державу и Цетињску Јепархију, а с препоруком и с драгом вољом и согласијем свијех Главарах Черногорскијех и Берцкијех. И ми пофаљујемо на ову књигу подписавши се

¹⁷⁾ П. А. Лавровъ: Петръ II . . . , 204—205 и Записи XXII, 129—130.

његов Тастаменат и сву његову уредбу и аманете које учини и остави на ползу и част свега народа нашега. Зато и ми сви јединодушно и договорно свештенически и иначески чин уписасмо и подписасмо, да буде Раде Томов Петровић његов Насљедник од свега церковнога и народскога посла и работе и од свега народа у ову Јепархију за живота његова. И саборисасмо сви да молимо Господина Архимандрита Јосифа Павићевића острожскога и све остале главаре и свештенике кои се нијесу данас овди намјерили, тако и вас обшти народ Церногорски и Бердски, да га постави свештенодјаконем и сваки кои је у ову Јепархију да му целива руку, како је свак Владике Петра, његова стрица и предмјестника, докле га учине Бог и Пресвета Богоматер и њега Владиком на исто мјесто. Кои ли то не узоће нека гледа куда ће и како ће, јере ће бити отлучен од нашега Народа и отчества.

От страни свијех главарах ћеклицкијех и свега народа ћеклицкога подпишујем ја поп Никкола Калдуђеровић како бише сви контени.

И ја протопоп Станко Радојић на име свега народа његушкога.

Ја поп Христо Радуловчић (sic!) за све Комане.

Ја поп Вукота за све Љешњане.

Ја сердар... (sic!) на име Црнице подписујем.

Ја сердар Михаило на име свијех Брђјих (sic!) подпишујем.

Народа Церногорскога Секретар Симеон Милутинович.»

(Мјесто народнога печата)

У двије копије ове одлуке писане Гагићевом руком било је за попу Христа написано »Радуловић«, па је Гагић на оба мјеста својом руком умретну слочо **ч** између слова **в** и **и** »Радуловчић«.) Име прмничког сердара сигурно Гагић није могао прочитати, па је мјесто имена метну неколике тачке, а тако је то мјесто објавио и Лавров. Познато ми је, да је у то вријеме био прмнички сердар **Марко** Пламенац. За сердара Михаила (Бошковића) у једној Гагићевој копији пише »на име свихъ Брђјихъ«, а у другој »на име свих брђјихъ«, што је погрешно написано или погрешно преписано са оригинала мјесто „Брђјанахъ“ — Брђана (Бјелопавлића). Иза преписа ове одлуке Гагић је потврдио својом руком њено слагање са оригиналом овим ријечима: „**Вѣрно съ** подлин:**Ѹмъ** Кол. Ассесоръ **Гагичъ.**“

Друга одлука донесена је истога дана и на истом мјесту, а њен текст је сљедећи:

»Копија

1830, мјесеца октовра 20 у Манастир на Петине. Знано буди ово данас учињено писмо пред Богом и свијем народом Церногорскијем и Берцкијем, а то: како се данас сабрасмо вас чин свјештенически на преставленије нашега Високопреосвјаштенѣјшега и милостивога Господара, Оца и благодјетеља Митрополита Церногорскога и Берцкога и разумијући његов тастаменат и његове уредбе које остави свему народу Церногорскому и Берцкому како ћемо се владати и наша добра садржавати по његову преставленију с овога свијета. И тако ми сви свјештеници и власт духовна која би у његову државу пофаљујемо и потврђујемо његове уред-

бе што му најпотоњи тастаменат изговара. Сви свештеници договорно вас народ кои је у његову државу молимо и силнијем Богом заклинамо у три пута и у триста путах, па и у хиљаду путах, да сваки брат Христијанин послуша његов тастаменат и његове заклетве; па најпослијед кои не послуша но кои преступи уфатисмо сви чисту и Божу вјеру међу нама, да немамо тому никаквога свјештјеничкога и церковнога посла учинити; па сувише кои послуша његове уредбе да га кликујемо и да будемо дружина на таквога разбојника и крвника земаљскога. И ово утврдисмо и конте-ни би смо и за више вјерованије сви се подпишујемо како је више уписано.

Ја про(то)поп Јереј Станко Радониц како више.

Ја поп Андрија Пејовић подпишујем.

И ја поп Петар Јанковић како више пише.

И ја поп Сетлоћа како више пише.

И ја поп Андрија Бјелом подпишујем како више.

И ја поп Преле Ђурашковић подпишујем.

И ја поп Иво Мартиновић.

И ја поп Гошо Никичић.

И ја поп Нико Петровић како више.

Ја поп Лука Шпадијер како више.

Ја поп Рафаил Радонић како више.

Ја поп Гаврило Поповић подпишујем како више.

И ја попо Мило подпишујем.

Ја поп Петар Калуђеровић како више.

Ја поп Иво Павлићевић подпишујем.

Ја поп Вуксан Лопичић седочим горњему писму.

Ја поп Станко Калуђеровић подпишујем како више.

Ја поп Лука Ђуришковић (sic!).

Ја поп Гаврило Стругар.

Поп Стефан Мартиновић како више.

Ја поп Вуко Богдановић како више.

Ја поп Ђукан Ху... (sic!) како више пише.

Поп Воин Калуђеровић.

Ја поп Мило Ражнатовица (sic!) потпишујем.

Поп Матиаш Дрецун подписах.

Поп Маркиша и поп Ђуро, поп Стефан, поп Маноле и ми потписасмо.

Губернатор Вукале Радонић потврдило како више пише. с р. (sic!)

И ја поп Стефан Краљевић из договора свега свештеничества.

Ја поп Христо Радловић за све Комане, а поп Вукота Думелић за сву Љешанску Нахију.

И ја поп Никола Калуђеровић писац здоровором све госпoде Церногорске и Берцке.

Подписах за све свештенике од Нахије Цермничке из договора ја поп Михаило Пламенац.

Тако ја поп Станко Кнежевић подпишујем како сви свештеници заповијед Господареву.

И ми народни попови от Лешанске Нахије потврђујемо заповијед нашега Архиепископа како је оставио у тастаменат.

Кои преступи ову заповијед светога закона да је отлучен от Бога и от свете Цркве отлучен.

Тако се подпишује поп Петар Кажн... (sic!)

Поп Вукота Челебић.

Поп Саво Степовић.

Поп Спасоје Шепановић.

И ја поп Петар Твоисовић и(з) Загарача.

Секретар Народни Червогорски печат обштународну прилагаја подписују сије

(Мјесто печата)

Симеон Милутинович.»

У оба Гагићева преписа пише за попа Луку **Ђуришновић**, а мислим да треба **Ђурашновић**. За попа Ђукана пише у оба преписа само **Ху...**, за попа Мила **Рајнатовица**, а за попа Петра **Кажн...** Поп Ђукан је био Хумац, јер је то предграђе Цетиња, по коме се тако зову његови насељеници, а поп Мило је **Рајнатовић**. Лавров је за попа Петра прочитао »поп Петар **Коти...**«, а то ће сигурно бити поп Петар **Кажн...**, па је у оригиналу било нечитко (могло је писати: **Кажнџ** или **Кажнја**). Гагић је свакако намјерно забиљежио поред гувернадуровог потписа, да га је он **својеручно** написао, а и на овоме препису налази се Гагићева потврда, да је он вјеран оригиналу („**Вѣрно съ подлиннѣмъ: Кол. Ассесоръ Гагичъ**“)

Као што се види из наведених одлука, и световни и духовни народни претставници потврдили су тестаменат митрополита Петра I и признали за његовог насљедника младога Рада Томова Петровића. Природно је да то није било по вољи гувернадуре Вуку Радоњићу, који је хтио да искористи младост Рада Томова и узме власт у своје руке. Он је рачунао да му за остварење плана може добро користити садашњи »народни секретар« Симо Милутиновић, па је, као што се јасно види из наведених оригиналних архивских докумената, убрзо последије Његошевог избора за митрополита и господара Црне Горе, Милутиновића придобио на своју страну. Може се поуздано тврдити да би сада Милутиновић саопштио Његошевим противницима своје »фалсификовање« тестамената митрополита Петра I, када би то стварно била истина, а томе би се онда морао сачувати траг у многобројним документима Цетињског архива. Ако би икоме Милутиновић казао ту своју »тајну«, сигурно би је казао гувернадуре Радоњићу,¹⁸⁾ а то би и иначе гувернадур био у могућности да сазна. Када би било тачно да је Милутиновић на своју руку написао митрополитов тестаменат, нема сумње да би то за гувернадуре Радоњића био најглавнији и најдрагоцјенији податак у борби противу Његоша, те би о томе писао руском конзулу Гагићу, коме је, као што сам навео, писао 16/28 новембра 1830 године чак и о измишљеним нередима »у Черници, Ријечкој Нахији и на остала мјеста« по Црној Гори!

¹⁸⁾ Уп. Записи XXV, 211 (нап. 2).

Но, данас је могуће поткријепити аутентичност тестамена митрополита Петра I једним најпоузданијим документом. То је писмо митрополита Петра I руском конзулу Гагићу од 20 јануара 1827 године. Ја сам то писмо нашао у Цетињском архиву, а у њему митрополит Петар пише Гагићу и ово: »Има још синовацах у мене, а особливо један ком је стојао годиште и по данах код Јером (о) наха Јосипа Троповића на Топлу; зна нешто читати, види се пријатне физиномије и добре нарави, но ево моје жалости што нијесам у состојаније да га пошљем и содржим у које училиште у Росији и што не смијем ову милост у Височајшаго Двора просит.«¹⁹⁾ Овим се документом јасно утврђује, да је митрополит Петар I још почетном 1827 године мислио да одреди Рада Томова за свога насљедника, а главна сумња у истинитост тестамена јесте баш у томе, што је он написан »у корист младога Рада«, како каже Медаковић у раније наведеном цитату. Сам Његош потврђује намјеру митрополита Петра I из 1827 године, јер у своме писму од 31 маја (12 јуна) 1831 године пише которском комесару Мартелинију: »Мене мој покојни стриц митрополит Петар Петровић јоште нада ме је узео код себе воспитавати наренао ме је за својега насљедника, пак и на његови конач оставио ме је у својему завјештанију (Testamentu) да му ја будем законити (наслѣдник) свега његовог и народњег...«²⁰⁾

Из наведених података свакако се може закључити, да се из наше научне литературе мора избацити свака сумња у аутентичност тестамена митрополита Петра I. Што цио текст тестамена није својеручно написао митрополит Петар томе се не треба чудити, нити то може имати икаквог значаја, јер је и раније, док је био млађи и здравији, митрополит често диктирао разна писма својим секретарима. Он је то радио и када му је био секретар Симо Милутиновић, а каткада му је писао или преписивао писма и млади синовац му Раде Томов, те је митрополит та писма само својеручно потписивао. Да тестаменат није саставио Симо Милутиновић може се, напосљетку, закључити и по његовом стилу, јер и површно употребење митрополитовог и Милутиновићевог стила даје за то довољно доказа.²¹⁾

Ристо Ј. ДРАГИЋЕВИЋ

¹⁹⁾ Уп. Историски записи II, 192—193.

²⁰⁾ Д. Вуксан: Писма Петра Петровића Његоша, 18.

²¹⁾ Уп. Посланице митрополита црногорског Петра I (Цетиње 1935, *passim*) и писма Сима Милутиновића (Вукова преписка I, 1—48).